

Over leraren die als waaghals door de het leven gaan

Heb jij je leerling in beeld? Wat gebeurt er écht in jouw klas, in de school? Met die twee vragen nodigt Stichting School & Veiligheid mensen uit om deel te nemen aan de conferentie 'Met Alle Respect!', een conferentie waarbij 'samen voor een veilige school' centraal staat.

In de aankondiging valt me op dat er volgens de organisatie nog wel wat werk te verzetten is, wil de leerling en dat wat er zich in de groep afspeelt 'echt' in beeld kunnen komen en wil de leerling 'echt' gezien worden.

Maar wat bedoelen we met 'echt' en wat bedoelen we met 'in beeld zijn'? Waar kijken we dan als leraren en onderwijs naar? Waar gaat onze aandacht en betrokkenheid naar uit en wat vraagt dat van leraren en leidinggevendenden?

Naar mijn idee is er omtrent deze vragen nog wel wat verheldering mogelijk en misschien zelfs ook nodig. Al is het alleen al om voorbij te kunnen komen aan de soms toch wat gemakkelijk geuite opmerking 'oh, maar ik doe dat al lang, ik heb hier niets te leren'.

In onderstaand betoog zal ik pogen te verhelderen dat er wel degelijk iets te 'leren' valt. Ook door degenen onder ons die sinds jaar en dag een kei zijn in het 'zien' van de ander. Wat mij betreft zijn we waar het gaat om de leerling 'echt zien' in zekere zin namelijk allemáál steeds opnieuw beginners. Ook met alle levenskunsten in onze tas, zoeken we in ieder nieuw contact toch eigenlijk steeds opnieuw zo'n beetje op de tast naar de goede weg. Vaak struikelen we daarbij, net niet precies 'het goede' doend, net niet de ander ontmoetend. En zo af en toe zijn er momenten dat alles wél samenkomt, dat er een grote klaarheid is, waarbij 'zien en gezien worden' een gedeelde ervaring blijkt.

Laat ik voor ik verder inga op wat dat 'echt in beeld hebben' best moeilijk maakt, beginnen met te verduidelijken wat we onder 'zien en gezien worden' zouden kunnen verstaan. Die verheldering zou ik vorm willen geven aan de hand van het begrip 'aandachtige betrokkenheid'. Het is namelijk precies in en via een aandachtig betrokken verhouding met een leerling dat de ervaring van zien-en-je-gezien-weten wat mij betreft een plek krijgt.

In mijn proefschrift werk ik 'aandachtige betrokkenheid' aan de hand van drie aandachtsbewegingen uit. Deze bewegingen, die tegelijk zowel een intentie, een aandachtsoriëntatie en een werkprincipe in zich herbergen, maken het samen *mogelijk* om de ander werkelijk te ontmoeten. En precies binnen dat 'werkelijk ontmoeten' krijgt, zoals gezegd, dat zien en gezien worden zijn beslag.

Als eerste kent 'aandachtige betrokkenheid' een binnenkomende aandachtsbeweging, '*aandachtig zijn*'. 'Aandachtig zijn' kent een beweging van buiten (de ander) naar binnen (bij jou) en draait om wat ik 'bevrijde liefde' noem. Het is een vorm van aandacht die gaat over werkelijk open staan, over de ander oordeelloos erkennen en ontvangen. Het betreft een aandachtskwaliteit die, primair vanuit lichamelijk-zintuiglijke *gevaarwordingen*, draait om het maken van ruimte. Doordat het eigenbelang van de leraar hierin ieder geval tijdelijk geparkeerd wordt, krijgt de ander, in dit geval de leerling, de ruimte om uit de eigen 'kerker', uit de opgeslotenheid in zichzelf te komen, en zich aan de leraar te laten zien.

De tweede – primair innerlijke – beweging betreft '*aanwezig zijn*'. Het gaat bij 'aanwezig zijn' over afstemmen. Over het zowel door de leraar als de leerling afstemmen op en het *waarnemen van* zowel het eigen binnenste als de wereld om hen heen. 'Aanwezig zijn' betreft een wakkere vorm van aandacht, een werkelijk in het hier en nu zijn. Het manifesteert zich vaak meer in niets-doen dan iets-doen, meer in nergens heen gaan dan ergens heen gaan en meer in niet weten dan juist zeker-weten. De kwaliteit die in het stille 'aanwezig zijn' besloten ligt is een uitnodigende en ontmoetende kwaliteit. Daar waar jij als leraar of opvoeder met lijf en leden in het hier-en-nu aanwezig bent, nodig je de leerling uit om ook tot

aanwezigheid te komen. In dat gezamenlijk aanwezig zijn kan vervolgens een werkelijke ontmoeting, een werkelijk zien-en-je-gezien-weten mogelijk worden.

Maar dat zien-en-je-gezien-weten lukt natuurlijk niet meteen altijd. Sterker nog, het lukt vaker niet dan wel. Vandaar dat het belangrijk is dat de uitnodiging om 'in beeld te komen' en elkaar werkelijk te zien en/of jezelf in en aan de wereld te laten zien, steeds opnieuw uitgaat. Ik beschrijf dat vanuit de leraar of opvoeder als de derde beweging, die van het *'betrokken zijn'*. 'Betrokken zijn' betreft een meer uitgaande aandachtsbeweging, vanuit het binnenste van de leraar richting de leerling, de toekomst en de wereld. Het is een beweging die in de tijd uitgestrekt is en die – deels emotioneel geladen, deels vanuit een meer cognitief *beschouwen* – gericht is op datgene wat er bij de leerling op het spel staat en of in gang is. 'Betrokken zijn' kenschetst zich door een vrijwillig meedragen en bijdragen, door een steeds opnieuw uitdagen en uitnodigen. Belangrijk detail: het gaat bij betrokken zijn dus niet over óvernemen, de leerling blijft juist als unieke ander in beeld. Betrokken zijn heeft daarmee vooral een engagerende kwaliteit. Een kwaliteit die gaat over geduld, over trouw, over erbij blijven, over prikkelen en uitdagen.

Wat via de drie aandachtsbewegingen - 'aandachtig zijn', 'aanwezig zijn' en 'betrokken zijn' - zichtbaar wordt is dat het 'zien' van de leerling dus veel gelaagder is dan het lijkt. In de eerste plaats betreft het verschillende vormen van waarnemen. Het gaat zowel over lichamelijk-zintuiglijk *gemaarworden* en om innerlijk en uiterlijk *waarnemen*, als om het wat meer op afstand *beschouwen*. In de tweede plaats brengt het in relationele zin ook verschillende bewegingen. Aan de ene kant geeft 'aandachtige betrokkenheid' de leerling de kans om zich in en aan de wereld te *laten zien*, aan de andere kant nodigt het de leerling tegelijkertijd ook uit om zowel *het eigen innerlijk te 'zien'* (in de zin van ervaren, niet in de zin van objectiveren!) als *de ander te (blijven) zien*.

En dat op zichzelf vraagt, zeker binnen ons huidige tijdsgewricht, om iets bijzonders. Het vraagt namelijk van leraren en andere opvoeders om een zekere stoutmoedigheid. Meer precies betreft het dan de durf en de moed om uit de op beheersing en voortgang gestoelde onderwijsmodus stappen. Immers, daar waar controle, protocollen en systemen de maat slaan, krijgt 'aandachtige betrokkenheid' geen kans. Alleen daar waar griploosheid de muziek maakt en tijd en ruimte voor even oningevuld blijven, kan het het licht zien. Of, anders gezegd: daar waar mensen en organisaties proberen 'aandachtige betrokkenheid' al te stevig in missies, visies, protocollen en/of andere op beheersing en voortgang gestoelde organisatoria vast grijpen, verdwijnt het als sneeuw voor de zon. Alleen daar waar het vanuit een werkelijke intentie steeds stilletjes, ongeschijnlijk onopvallend en voorzichtig opnieuw wordt ingebracht, lijkt het te kunnen gedijen.

Dat uit die voortgangs- en/of controlemodus stappen blijkt overigens in de praktijk best heel ingewikkeld. Niet alleen zitten we als 'homo economicus' vastgeklonken aan het systemische ritme van beheersing, structuur en voortgang, we zoeken ook binnen en vanuit onszelf het liefst houvast. Even niet weten, geen richting hebben, samen in stilte in onzekerheidscontreien vertoeven: het lijken toonsoorten uit een ver verleden...

Met recht zou het 'de leerling echt in beeld krijgen' dus beschouwd kunnen worden als een alleen voor daredevils weggelegde exercitie. Dat beamen overigens ook de grote denkers. In de literatuur wordt het omschreven als een 'prachtig risico' (Biesta), 'ploeteren en afzien' (Korczak) of zelfs een 'waagstuk' (Bollnow). Dat 'heilige avontuur' (Picasso) kunnen volgens Picasso alleen diegenen op zich nemen die zich 'geborgen weten in ongeborgenheid'. Of die, zoals Bollnow het zou zeggen, vanuit het 'reine goede', allerlei levensprocessen zelf al doorgemaakt hebbend, er werkelijk voor de leerling kunnen en durven zijn.

Die door Bollnow omschreven staat-van-het-reine-goede trachten na te leven is, jullie hebben het inmiddels vast al wel begrepen, ook echt nog wel een 'dingetje'. Ook hierbij ligt er voor ieder van ons iedere dag opnieuw een niet te onderschatten opdracht op ons bord. Niet alleen vraagt het om het steeds (alleen en samen) opnieuw inzicht krijgen in de eigen waarden en normen en het ontmantelen van de eigen oordelen, het vraagt ook om het omarmen van de eigen kwetsbaarheid. Daar waar gepantserde muurtjes de toon bepalen kan niet ontvangen noch ontmoet worden. Daar waar haast weerloze openheid opmaat doet wel.

Best veel werk te verzetten dus, wil je als leraar de leerling 'echt' in beeld kunnen krijgen. Je zou er bijna moe van worden! Gelukkig zijn er meer dan genoeg leraren en leidinggevenden die als waaghals door het leven gaan. Die de kunst van het de ander werkelijk zien ten diepste verstaan. Die dagelijks vele leerlingen onvermoebaar werkelijk ontmoeten. Die zich niet al te veel gelegen laten liggen aan protocollen en regels. Die ervoor kiezen om, ook al vraagt 'het systeem' iets anders, daar waar nodig en wenselijk korte of langere tijd samen met een leerling liefdevol in onzekerheidscontreien te verkeren. Die soms dwarsliggend maar altijd geëngageerd keer op keer de moed en de energie verzamelen om er voor de ander als mens te zijn.

Laten we die leraren niet op hun vingers tikken omdat ze van het plan of van de regels afwijken. Laten we ze in ere houden. Want hun waaghalzerij herinnert ons eraan dat we allemáál samen-mens zijn.

Over Lisette Bastiaansen

Lisette Bastiaansen (57) is recent aan de Universiteit voor Humanistiek bij Gert Biesta gepromoveerd op de vraag naar de pedagogische betekenis van 'aandachtige betrokkenheid'. In haar proefschrift beschrijft ze 'aandachtige betrokkenheid' als dé pedagogische grondhouding van onderwijs. Voor ze ging promoveren werkte ze als docent in het hoger onderwijs. Lisette heeft een samengesteld gezin met vier kinderen. De publieksversie van haar proefschrift 'Aandachtige betrokkenheid als pedagogische grondhouding' (2022) is via alle grote boekhandels te koop.

